

UOT: 94(479.24)+025.4

**KİTABXANALARDA SOSIAL INNOVASIYA TEXNOLOGİYALARININ
TƏTBİQİ DÖVLƏT SİYASƏTİNİN PRIORİTET İSTİQAMƏTİ KİMİ****Mürsəlov Natiq Rəşid oğlu****Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universiteti,****Turizm və kitabxana-informasiya fəaliyyəti kafedrası****natiq.mursalov@admiu.edu.az**

Xülasə: Məqalədə müstəqillik dövründə Azərbaycanda həyata keçirilən kitabxana işi sahəsində dövlət siyasətində sosial innovasiya texnologiyalarının tətbiqi məsələləri araşdırılır. Qarşıya qoyulmuş məqsədə uyğun olaraq, sosial innovasiyaların xüsusiyyətləri, quruluşu və növləri, sosial proqnozlaşdırma texnologiyaları və sosial modelləşdirmə metodu öyrənilir. Tədqiqatın vəzifələrinin yerinə yetirilməsi üçün bu texnologiyaların mahiyyəti açıqlanır. Təhlil və müqayisə metodlarından istifadə edilməklə kitabxanalarda sosial texnologiyaların tətbiqinin əhəmiyyəti dövlət siyasəti kontekstində şərh olunur. Kitabxanaların sosial fəaliyyətində innovativ üsulların formalaşması üçün ilkin şərtlərin yaradılması zərurəti və innovasiyaların sosial inkişafın bir forması kimi təzahür etməsi ətraflı təhlil edilir.

Açar sözlər: sosial iş, hüquq, sənəd resursları, oxucu, informasiya xidməti

Ключевые слова: социальная работа, право, документальные ресурсы, читатель, информационная служба

Keywords: social work, law, document resources, reader, information service

Giriş

“Sosial innovasiya” anlayışı sosial şəraitə uyğun olaraq cəmiyyətin inkişafının müəyyən mərhələsində formalaşan və səmərəli müsbət dəyişiklik məqsədi daşıyan sosial iş praktikasında təşkil edilmiş yenilik və ya yeni hadisə kimi müəyyən edilir. Sosial innovasiyalar çox müxtəlifdir ki, bu da ilk növbədə sosial həyat hadisələrinin müxtəlifliyi ilə bağlıdır. Sosial innovasiyaların təsnifatı zamanı müxtəlif əsaslardan istifadə olunur. Sosial innovasiyaların səviyyəsi və həcmi konsepsiyasına əsasən ümumi insan problemlərinin həllinə yönəlmiş qlobal xarakterli innovasiyalar, həmçinin regional və yerli əhəmiyyətli daha dar maraqları təmsil edən regional və yerli innovasiyalar fərqləndirilir.

İctimai həyatın sferalarına görə innovasiyalar sosial, siyasi, iqtisadi, mədəni-mənəvi sferada, sosial strukturlarda və institutlarda tətbiq olunan yeniliklərdir. İstifadə miqyasına görə bir obyektə həyata keçirilən tək sosial yeniliklərlə bir çox obyektə tətbiq edilən mürəkkəb sosial yeniliklər fərqləndirilir. Komponentlərini təhsil, idarəetmə, əhalinin məşğulluğu, pensiya təminatı, mədəniyyət, idman, insan sağlamlığı və s. təşkil edən sosial sferanın bütövlükdə strukturuna uyğun olaraq pedaqoji, təhsil, hüquqi sahələri, idarəetmə sosial yenilikləri və s. ayırmaq olar.

Əsas hissə

Cəmiyyətin inkişaf prosesi yeniləşmədən keçir və sosial sahədə yeni qeyri-ənənəvi komponentlərin, sosial fəaliyyətin innovativ üsullarının formalaşması üçün ilkin şərtlərin yaradılmasını zərurətə çevirir və innovasiyalar bu sosial inkişafın bir forması kimi təzahür edir. Bu baxımdan innovasiyanın məzmununu bir proses kimi konkretləşdirmək lazımdır.

İnnovasiya prosesi dedikdə yeni ideyanın yaradılması, işlənib hazırlanması, eksperimental sınaqdan keçirilməsi, onun yayılması və istifadəsi prosesi başa düşülür. İnnovasiya prosesi elmi biliklərdən və praktik təcrübədən yeni biliklər əldə etmək üçün

istifadə etməyə yönəlmiş innovativ fəaliyyətdir.

“Yenisinin yaranmasından praktiki tətbiqinə qədər olan dövr innovasiya dövrüdür, müddəti prosesin ləngiməsinə səbəb olan bir çox amillərdən asılı olaraq dəyişə bilər” [4, s.286]. Ləngimənin əsas amilləri arasında bunları qeyd etmək olar: sosial-iqtisadi (innovasiya üçün maliyyə çatışmazlığı, peşəkar təlim keçmiş kadrların çatışmazlığı, iş yerlərinin ixtisar edilməsi və işsizliyin yayılması perspektivi) və psixoloji (innovasiyanın mahiyyəti və məqsədi haqqında məlumatın olmaması və ya qısamüddətli kampaniya kimi yeniliyə münasibət).

Alimlər yeniliklərin sosial və psixoloji problemlərini aradan qaldırmaq məqsədilə xüsusi proqramlar hazırlayırlar. Bu proqramlar əsasında işçilərin yaradıcılığını stimullaşdırmaqla ləngimə faktorlarının təsirini zəiflətməyə kömək edən mexanizmlər hazırlamaq olar: təşkilatda yaradıcı mühitin saxlanması üçün şərait yaratmaq; gənc işçilərin innovativ fəaliyyətini stimullaşdırmaq; mütəmadi olaraq innovasiya müsabiqələri keçirmək; yaradıcı işçilərə maddi və mənəvi dəstək göstərmək (dövlət adlarının, mükafatların təsis edilməsi, xarici mərkəzlərdə təcrübə keçməyə göndəriş və s.).

Sosial innovasiyaların sosial bazası, subyektivi innovatorlardır. A.İ.Priqojin onları bir sıra əsaslarla təsnif etməyi təklif edir: innovasiya fəaliyyətinin növünə görə – yaradıcılar (ideya müəllifləri və onun populyarlaşdırıcıları) və həyata keçirənlər (innovasiyanın mənimsənilməsi və tətbiqi texnologiyaların prosesinin müəllifləri); əsas ixtisasa münasibətə görə – peşəkarlar və həvəskar novatorlar; iştirakçıların sayına görə – kollektiv və fərdi novatorlar; innovasiya mövzusunə görə – yeni maddi məhsulları, yeni texnologiyaları, fəaliyyət üsullarını, yeni sosial normaları və münasibətləri inkişaf etdirən novatorlar.

Innovativ texnologiyalar iki formada mövcuddur: proqramlar və sənədlər şəklində, eləcə də bu proqramlara uyğun olaraq faktiki olaraq inkişaf edən sosial proseslər kimi. Yeni metod və texnologiyaların istifadəsi müxtəlif formalarda inkişaf edən innovativ metodun yaradılmasına və inkişafına səbəb olmuşdur. İstər ölkəmizdə, istərsə də xaricdə sosial xidmətlər sahəsində innovasiyalar müxtəlif istiqamətlərdə aparılan elmi tədqiqatların predmetidir: proqram tədqiqatları, təcrübəvi sosial innovasiyalar, metod və modellərin yaradılması sahəsində tədqiqatlar və s.

“Hazırda sosial xidmətlər sahəsində innovasiyalar üzrə yeni inkişaf modelinin hazırlanması tədqiqatları aparılır ki, bu tədqiqatlar təkamül mərhələlərini (təhlil, işlənmə, inkişaf və qiymətləndirmə mərhələləri) və istifadə mərhələlərini (paylanma və həyata keçirmə mərhələləri) əhatə edir” [1, s.207]. Təhlil mərhələsi problemin təyin edilməsini, onun müəyyənləşdirilməsini və aktuallaşdırılmasını nəzərdə tutur.

İşlənmə mərhələsi özü də aşağıdakı mərhələlərdən ibarətdir: innovasiyanın məqsəd və istiqamətinin, innovasiyaya olan ehtiyacın, inkişaf zamanı yaranan problemlərin müəyyən edilməsi; məlumatların toplanması və emalı; alternativ həll yollarının axtarışı və seçilməsi; inkişaf komponentlərinin birləşdirilməsi; real şəraitdə innovasiyanın dəqiq tənzimlənməsi; onun tətbiqi ilə bağlı prosedural məsələlərinin həlli və ya yenilikdən istifadə üsulunun təsviri.

Inkişaf mərhələsində – işin həcmi, əməliyyatların tərkibini və ardıcılığını, habelə sınaqdan istifadə və sınaq şərtlərini müəyyən etmək lazım olan inkişaf planının tərtib edilməsinə diqqət yetirilir. Qiymətləndirmə mərhələsi – normal iş şəraitində xərc, səmərəlilik və məhsuldarlıq kimi meyarlar qiymətləndirilir. Paylanma və həyata keçirmə mərhələləri lazımi materialların hazırlanması, yeniliyin potensial istifadəçilər arasında yayılması və tətbiqidir.

Sosial proqnozlaşdırma texnologiyaları (proqnoz yunan dilindən prognosis, pro – irəli; gnosis – bilik, əvvəlcədən görmə) sosial uzaqgörənlik, müasir dünyanın sosial problemlərinin tədqiqi və həlli üçün əvəzolunmaz vasitədir. Proqnozlaşdırmanın məqsədi yalnız gələcəyin müəyyən hadisələrini qabaqcadan görmək deyil, onlara düzgün istiqamətdə daha effektiv təsir

göstərməkdir.

Sosial proqnozlaşdırma, proqnozlaşdırıcı tədqiqatın dərinliyindən asılı olaraq, müxtəlif bloklara – elmi-texniki, informasiya, tibbi və bioloji, sosial-iqtisadi, demoqrafik, etnik, etik, iqtisadi, sosioloji, təhsilə dair əlavə məlumatları daxil etməklə açıqlana və dəqiqləşdirilə bilər. “Hazırda 150-yə yaxın müxtəlif proqnozlaşdırma metodları və prosedurları mövcuddur. Onlar iki əsas qrupa bölünür: ümumi elmi – analiz, sintez, ekstrapolyasiya, interpolyasiya, induksiya, deduksiya, analoqiya, fərziyyə, təcrübə; xüsusi elmi – induktiv üsul, beyin fırtınası, “Delfi” metodu, həmçinin utopiya və fantaziya” [5, s.48].

Sosial proqnozlaşdırma innovasiya ilə sıx bağlıdır, çünki o, sosial həyatın müxtəlif sahələrində keyfiyyət dəyişikliklərinə səbəb olan təşəbbüslərin həyata keçirilməsinin texnoloji dəstəyinə yönəlmiş, cəmiyyətin proqnozlaşdırılmış biliklərindən, maddi və digər resurslarından rəşional istifadəyə səbəb olan bir texnikadır. Sosial proqnozlaşdırma texnologiyalarında informasiya aspekti xüsusi yer tutur. Bu, cəmiyyətdə fərdlər, qruplar, təşkilatlar, siniflər, müxtəlif sosial institutlar tərəfindən formalaşan və təkrarlanan sosial qarşılıqlı əlaqə, insan, cəmiyyət və təbiət arasındakı sosial münasibətləri tənzimləmək üçün istifadə olunan bilik, məlumat və kommunikasiyaların məcmusudur. Sosial proqnozlaşdırma texnologiyalarında istifadə olunan istənilən informasiya tam, etibarlı, aktual olmalı və aşağıdakı xüsusiyyətlərə malik olmalıdır: 1) atributiv (maddi və sosial vəhdət, diskretlik və davamlılıq); 2) praqmatik (yenilik, dəyər, kumulyativlik; 3) dinamik (təkrarlanma, çoxlu istifadə, köhnəlmə).

Məzmun və keyfiyyət baxımından sosial informasiya doğru və yalan, elmi və qeyri-elmi ola bilər. Elmi informasiyanın xarakterik fərqləndirici xüsusiyyəti onun həqiqi olmasındadır. Sosial uzaqgörənlik üçün iqtisadi, siyasi və hüquqi, habelə məlumat mənbələri kimi sosial məlumatların əsas növləri xüsusi maraq doğurur. Buraya daxildir sosial fəaliyyət, ictimai həyatın müxtəlif sahələri, müxtəlif sənədlər, kitablar, jurnallar, patentlər və s.

Sosial-iqtisadi proqnozlar ən inkişaf etmiş sahələrdən biridir. “İqtisadi proqnozlaşdırma iqtisadi proseslərin və hadisələrin gələcəkdə müəyyən bir məqamda vəziyyəti və onlara nail olmağın alternativ yolları haqqında ehtimal nəzəriyyələrinin formalaşdırılması prosesidir” [3, s.91]. Etibarlı sosial-iqtisadi proqnoz əldə etmək üçün milli iqtisadiyyatın inkişaf qanunauyğunluqlarını öyrənmək, bu inkişafın səbəblərini və hərəkətverici qüvvələrini müəyyən etmək lazımdır ki, bunun da əsas amilləri sosial ehtiyaclar, texniki imkanlar və iqtisadi məqsəduyğunluqdur.

Sosioloji proqnozlaşdırmanın üç tədqiqat səviyyəsi vardır: ümumi nəzəri, xüsusi nəzəri və empirik. Sosioloji proqnozlarda ümumi tədqiqat obyektı sosial orqanizm kimi cəmiyyətdir. Sosiologiyanın konkret, özəl obyektləri sosial qruplar, institutlar, insanlardır. Sosial mexanizmlərin məcmusu cəmiyyətin sosial orqanizm kimi inkişafını və fəaliyyətini müəyyən edir; burada sosial sistemin inkişafının özəlliyi ilə yaranan konkret sosial problem təzahür edir.

Sosial-psixoloji proseslərin proqnozlaşdırılması probleminin iki tərəfi vardır: psixologiya cəmiyyətdə, istehsalatda, elmdə, mədəniyyətdə proqnozlaşdırma obyektləri haqqında müəyyən məlumatlar verir. Eyni zamanda, psixologiya proqnozlaşdırma subyektlərini öyrənir: özləri proqnozlaşdırıcı qərarlar hazırlamağa və həyata keçirməyə qadir olan bir şəxs və ya bir qrup insan.

Hüquqi proqnozlaşdırma müasir şəraitdə hüquq elminin mühüm funksiyasına çevrilən, elmi-praktik fəaliyyətin müstəqil sahəsi kimi önə çıxan dövlət-hüquq proseslərinin inkişaf perspektivlərinin, onların templərinin və xüsusiyyətlərinin sistemli tədqiqıdır. Hüquqi proqnozlaşdırmanın əsas məqsədini qanunun aliliyini gücləndirmək, qanun yaradıcılığı və qanunvericilik prosesini təkmilləşdirmək təşkil edir. Hüquqi proqnozlaşdırmanın obyekti

dövlət və hüquqdur.

Sosial proqnozlaşdırma texnologiyaları üzərində iş bir sıra müstəqil texnoloji mərhələdən ibarət mürəkkəb prosesdir. Sosial proqnozlaşdırma prosesi mərhələlərlə aşağıdakı kimi təqdim edilə bilər: sosial proqnozlaşdırma obyektinin seçimi; tədqiqat istiqamətinin seçimi: iqtisadi, sosioloji, hüquqi və s.; proqnoz problemi üzrə məlumatların hazırlanması və emalı; proqnozlaşdırma metodunun seçimi; faktiki proqnozlaşdırıcı tədqiqat; nəticələrin işlənməsi, tədqiqat problemi ilə bağlı alınan məlumatların təhlili; proqnozun etibarlılığının müəyyən edilməsi.

Sosial proqnozlaşdırmada proqnozlaşdırıcı modelləşdirmə metodu getdikcə geniş yayılır. Sosial proqnozlaşdırma texnologiyası kimi modelləşdirmə müxtəlif xarakterli obyektlərin struktur, funksiya və nəticələr səviyyəsində analoqları (modelləri) üzrə öyrənilməsidir. Modelləşdirmənin məqsədi məlumatların təkrar istehsalı, təbii yükü, obyektin gedişatını qiymətləndirmək, həmçinin onun daxili proseslərini araşdırmaqdır. Modelləşdirmə ehtiyacı obyektin özünün tədqiqi qeyri-mümkün, çox bahalı və ya çox uzun, çətin olduqda yaranır. Bu, fərdlərin, sosial qrupların, bütövlükdə cəmiyyətin təmsil etdiyi sosial obyektlərə aiddir.

Modelləşdirmə, mövcud və ya yeni tikilmiş obyektlərin xüsusiyyətlərini müəyyən etmək və ya dəqiqləşdirmək üçün istifadə olunan çoxfunksiyalı bir tədqiqatdır. “Model orijinala bənzəməlidir, lakin onun tam analoqu olmamalıdır (bu əsas şərtidir), çünki bu halda modelləşdirmə öz mənasını itirir” [2, s.57]. Modelle orijinal arasındakı əsas fərq modelin orijinal məlumatlara təsir etməyən çevik proqnozlaşdırıcı dəyişikliklər etmək qabiliyyətidir. Sosial model riyazi tənlik, müxtəlif amillərin qrafik görüntüsü, asılı xüsusiyyətlərin cədvəli ola bilər.

Sosial münasibətlər və strukturların modelləşdirilməsi müəyyən sosial amillərin sosial sferada tədqiq olunan proseslərə təsirini nəzərə alan modellərin çoxlu variantlarını yaratmağa imkan verir. Belə modelləşdirmənin əsası və mövzusu problemləli vəziyyətdir. İlkin mərhələdə ən əhəmiyyətli problemi və onun tədqiqatının məqsədlərini müəyyən etmək lazımdır. Təqaüdcülərin həyat səviyyəsi (növbəti 5-10 il) problemləli modellər kimi qəbul edilir; ali təhsilin vəziyyəti və onun meylləri; sosial islahatlar kontekstində qadın və ailə; bazar münasibətləri şəraitində insanın mənəvi-əxlaqi davranışının modelləşdirilməsi və s.

Nəticə

Araşdırmaya yekun vuraraq qeyd edək ki, kitabxanalarda sosial xidmətlər sahəsində innovasiyalar üzrə yeni inkişaf modelinin hazırlanması tədqiqatları ümumi qəbul edilmiş tədqiqat metodlarından əlavə, faydalı metodologiyanın formalaşmasına şərait yaradır və peşəkar sosial işçilərin xüsusi hazırlığını və təhsilini tələb edir. Burada vacib əhəmiyyət kəsb edən sosial proqnozlaşdırma öz texnikası və texnologiyası, riyazi aparatı ilə həyatın sosial sferasında mühüm vasitədir, onun elmi potensialını və səmərəliliyini gücləndirir. Sosial sferada modelləşdirmənin ən geniş yayılmış üsulları isə problemləli vəziyyətin modelinin, innovasiya modellərinin, xüsusi riyazi modellərin, evristik modellərin işlənməsi, təhlili və öyrənilməsidir. Xüsusilə, kompüterdə yaradılmış modellər geniş tətbiq olunmalıdır.

Ədəbiyyat

1. Zamanov, A.D. Sosial işin əsasları: dərslik/ A.D.Zamanov, H.İ.Əliyeva. Bakı: 2015. – 452
2. Технология социальной работы: учебное пособие / В.А. Филатов, М.В.Станкова, Т.В. Щитова, Е.М. Кузнецова. – Омск: ОмГТУ, 2008. – 124 с.
3. Технология социальной работы: учебник / под ред. А.А. Чернецкой. – Ростов н/Д : Феникс, 2006. – 400 с.

4. Технологии социальной работы: учебник / под общ. ред. проф. Е.И. Холостовой. – М. : ИНФРА-М, 2001. – 400 с.
5. Технологии социальной работы в различных сферах жизнедеятельности: учеб. пособие / под ред. проф. П.Д. Павленко. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : Дашков и Ко, 2003. – 296 с.

ПРИМЕНЕНИЕ СОЦИАЛЬНЫХ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В БИБЛИОТЕКАХ КАК ПРИОРИТЕТНОЕ НАПРАВЛЕНИЕ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПОЛИТИКИ

Мурсалов Натиг Рашид оглу
Резюме

В статье рассматривается применение социальных инновационных технологий в государственной политике в сфере библиотечного дела в Азербайджане в период независимости. В соответствии с поставленной целью изучаются характеристики, структура и виды социальных инноваций, технологии социального прогнозирования и метод социального моделирования. Раскрыта сущность этих технологий для выполнения исследовательских задач. С помощью методов анализа и сравнения анализируется важность применения социальных технологий в библиотеках в контексте государственной политики. Подробно объяснена необходимость создания предпосылок для формирования инновационных методов в социальной деятельности библиотек и проявления инноваций как формы общественного развития.

SOCIAL INNOVATION TECHNOLOGIES IN LIBRARIES IMPLEMENTED AS A PRIORITY DIRECTION OF STATE POLICY

Mursalov Natig Rashid
Summary

The article examines the application of social innovation technologies in state policy in the field of library work in Azerbaijan during the period of independence. In accordance with the set goal, the characteristics, structure and types of social innovations, social forecasting technologies and social modeling method are studied. The essence of these technologies for the fulfillment of research tasks is disclosed. Using analysis and comparison methods, the importance of the application of social technologies in libraries is analyzed in the context of public policy. The need to create preconditions for the formation of innovative methods in the social activity of libraries and the manifestation of innovations as a form of social development are explained in detail.

Rəyçi: t.e.d., professor Xəlil İsmayilov
ADMIU-nun "Turizm və kitabxana informasiya fəaliyyəti" kafedrasının 14.12. 2023-cü il tarixli iclasın 04 sayılı protokolu
Daxil olma tarixi 10 yanvar 2024-cü il